

Buzás Gergely

Reneszánsz utak – reneszánsz kutak

2016

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

A napokban jelent meg Györkös Attila *Reneszánsz utazás, Anna királyné 1502-es fogadtatásának ünnepségei Észak-Itáliában és Magyarországon* című könyve.¹ A mű egy francia herold, Pierre Choque írásának eredeti szövegkiadását és magyar fordítását, valamint történettudományi elemzését tartalmazza. Pierre Choque II. Ulászló jegyesének, Candalei Annának a kíséretébe tartozott, amikor a leendő királyné Magyarországra jött és házasságot kötött a magyar uralkodóval. Az utazásról, a politikai és ünnepi eseményekről, a tájról és a városokról, nem utolsósorban a budai királyi palotáról is részletesen beszámolt. E forrásműre már a XIX. század második felében felfigyelt a magyar történeti kutatás, 1877-ben eredeti francia nyelvű, majd 1891-ben már részleges magyar fordításai is megjelentek hazánkban. Különösen izgalmassá tette a kéziratot, hogy a szövegben több helyen utal a szerző saját maga által készített rajzokra is, nem is akármilyen témákban. Például Budáról többek között ezt írja: *“A vár az egyik legfejedelmibb épület, amit valaha is láttam, érződik és látszik rajta, hogy királyi lak, és olyan szép helyen fekszik, hogy bárhonnan nézve is szép látványt nyújt, ahogy az alábbi képből kitűnik.”* Máshol a budai palota egyik kútját írja le: *“Ezen a napon a vár egyik udvarának szökőkútjából hat csövön keresztül folyt a bor egész nap. Ez a szökőkút látható az alábbi képen.”* Nagy csalódás volt, hogy az egyetlen ismert, a párizsi Francia Nemzeti Könyvtárban őrzött kéziratban – bár kihagyták a rajzok helyét a szöveg között – maguk a rajzok nem készültek el. Györkös Attila kutatásainak a legnagyobb szenzációja minden bizonnyal éppen az, hogy a londoni British Libraryban felfedezte a mű egy másik kéziratát, amely már tartalmazza a rajzokat is. Sajnálatos módon azonban a londoni kézirat hiányos, így az egyik legérdekesebbnek ígérkező, Budát ábrázoló rajz ebből is hiányzik. Megvan azonban a bort folyatató kutat mutató rajz, ami önmagában is igazi szenzáció.²

Az ábrázolás, noha nyilvánvalóan vázlatos, nem túl részletező és nem is egy igazán tanult

1. kép Pierre Choque rajza a budai palota kútjáról, művének londoni kéziratában (BL. Stowe, 584. f. 77.) (Györkös Attila nyomán)

művész kezétől származik, jól felismerhetően megjeleníti a kút legfontosabb jellegzetességeit. A kút kerek alaprajzú márvány medencéjéből kerek pillér emelkedik ki, amely bordázott aljú, aranyozott tálat tart. A tál pereme alatt oroszlánfej-alakú vízköpők közül csurog ki a vörösbor. A leírás hat csövet említ, és a rajz is hasonlóképpen ábrázolja a víz-, azaz adott esetben bor-köpöket: ötöt lehet látni, a hátsó hatodikot a kút pillére takarja. A tál felett egy kisebb hengeres pillér egy jóval kisebb, aranyozott peremű márvány tálat tart, amelyből kisebb, de szintén aranyozott, oroszlánfejű vízköpők közül ömlik a bor. Itt kilenc vízköpőt és borsugarat ábrázolt a festő. A második tál felett, a kút csúcsán, különös formájú vízköpő-szoborcsoport emelkedik a felső kerek pilléren: egy, talán ívnégyszög formájú, kannelúrozott pillérfő alatt tömlőszerű márvány elemek találhatók az aranyozott vízköpők, az

1 GYÖRKÖS ATTILA: *Reneszánsz utazás. Anna királyné 1502-es fogadtatásának ünnepségei Észak-Itáliában és Magyarországon*. Attraktor, Máriabesnyő, 2016.

2 GYÖRKÖS i.m. 183. 16. kép

2. kép Carrarai márványból faragott kúttál töredék Budáról (Magyar Nemzeti Galéria, Budapest) (Pócs Dániel nyomán)

előoldalon legalább hat, tehát összesen valószínűleg sokkal több. A pillér tetején középen egy nyújtott, hagyma alakú csúcsdíszt áll, amit négy kicsiny, álló emberalak vesz körül, akik feltartott kezükben pálcaszerű tárgyat tartanak. A csúcsdísz és a szobrokat egyaránt aranyozás borítja.

A budai palota kútjai közül a legtöbb korabeli leírás a palota belső udvarán álló Pallas-kútról szól. Bonfini szerint csak alsó medencéje készült márványból, maga a kút bronzból volt.³ A kútról Mitrovic Wencel 1599-es leírása is tájékoztat. Szerinte a bronzkútból nyolc csövön folyt a víz, a kutat állatalakok öntvényei is díszítették. Említ továbbá a kúton egy osztrák címert és egy német feliratot.⁴ Heinrich Ottendorf

1663-ban újra említi a belső udvaron álló kutat, amin ő Corvin Mátyás címereit látta.⁵ Evlia Cselebi ugyancsak 1663-ban keletkezett leírása részletesebb képet nyújt. Szerinte a fehérmárvány medencében bronzból öntött kút emelkedik, amelynek a tálat hordó talapzatát csigák alkotják. Ő is említi a kút feliratát, ami szerinte magyar nyelvű volt és a kúttál peremén helyezkedett el.⁶ Az utolsó leírás Paulus Tafferner 1666-ban keletkezett munkája, aki szintén az osztrák címet említi a kút díszei körül.⁷

Pierre Choque említése és rajza egyértelműen nem vonatkoztatható a Pallas-kútra: egyrészt nem nyolccsőű, hanem hatssőű kútról beszél, másrészt az ábrázoláson nem Pallas Athene szobra áll a kúton, hanem több kis emberalak.

3 „In medio subdivalium fons aeneus marmoreo lacu circumventus, cui Pallas galeata subcinctaque imminet.” ANTONIUS DE BONFINIS, *Rerum ungaricum decades*. ed. FÓGEL I.–IVÁNYI B.–JUHÁSZ. L., Tom. IV. pars I. Budapest, 1941. 136.

4 BALOGH JOLÁN, *A művészet Mátyás király udvarában*, Budapest, 1966, I. 146., GEREVICH LÁSZLÓ, *A budai*

vár feltárása. Budapest, 1966. 117.

5 BALOGH i. m. I. 146.

6 PATAKI ÁGOTA ZITA, „*Nympha ad amoenum fontem dormensis*” (CIL VI65, 3*e) *Ekphrasis oder Herrscherallégorie*? Stuttgart, 2005. vol. 2. 422.

7 BALOGH i. m. I. 146.

3. kép A firenzei Palazzo Pittiben elhelyezett Medici-kút

Van azonban néhány olyan írott forrás, amely egy másik kútát is említ a budai palotában. Naldo Naldi az 1487–1490 között írott költeményében írt egy különleges kútról, amelyből nyáron hideg, télen meleg víz folyt. Ez volt a Múzsák-kútja, egy kéttálas, fehér márványból és ezüstműből készült díszkút. A leírásnak elég jól megfelel Pierre Choque rajza: a kút kéttálas, és a tetején megjelenő négy alak könnyen lehet, hogy valóban aranyozott ezüstműből készült és a múzsákat ábrázolja. Antonio Bonfini már Mátyás király halála után írott krónikájában, a budai palota első udvarának, a Zsigmond udvar épületeinek leírása után megemlíti egy vízzelvezetéről működő szökőkutat. Heltai Gáspár Bonfini szövegének 1575-ös magyar parafrázisában a „csatornás kút” már egyértelműen „Zsigmond király piacára” lokalizálta. Pierre Choque a bort folyató kútról annak kapcsán írt, hogy a palota egyik nagy termében, a királyné tiszteletére rendezett díszvacsorát ismerteti. A

kútból folytatott bor lényegében ennek része volt, ami nyilván a köznépnek szólt. Ebből az következik, hogy a palota valamely központi, feltehetően nyilvánosan elérhető részén, feltehetően a vacsora helyszínét adó nagyterem közelében lehetett. E nagyterem aligha lehetett más, mint a Mátyás és Beatrix lakodalmának is helyet adó Zsigmond-terem, amely előtt állt a Bonfini, illetve Heltai által említett csatornás kút. Végül 1501-ben egy olasz követ, Tommaso Dainerio szintén említést tett egy tér közepén álló szökőkútról, melyből bort folyattak.⁸ A különböző forrásokban Múzsák kútjaként, illetve a Zsigmond-udvari kútként megjelenő kút Pierre Choque leírása és miniatúrája kapcsolja össze.

Ez az újonnan előkerült ábrázolás azonban az írott források tisztázása mellett egy másik forráscsoport helyes értelmezésére is fényt derít. A budai palotához kapcsolható kőfaragványok között fennmaradt egy nagyméretű reneszánsz fehérmárvány kúttál két töredéke. Ennek átmérője hozzávetőlegesen 250 cm lehetett. Carrarai márvány anyaga arra vall, hogy Itáliában készülhetett. A kúttál bordázott alja felett a perem alatt domborművek sávja fut végig. Az egyik töredéken egy holdsarló két oldalán egy-egy gyűrűt tartó hollófigura (a Hunyadiak címerállata) jelenik meg, mellettük pedig egy oroszlánfej csonkja látható.⁹ A tál aljának bordás dísz és az oroszlánfej a tál peremén feltűnően emlékeztet Pierre Choque rajzára. Ám a töredéken fennmaradt oroszlánfej nem volt vízköpő, hiszen nincs átfúrva. A tál rekonstruálható mérete nyomán viszont a domborműves díszítés 12 egységre lehetett osztva.¹⁰ Mivel Pierre Choque 6 vízköpőt említ és rajzol, ez azt jelent, hogy ha a kúttál-töredék valóban az általa lerajzolt kútból származik, akkor csak minden második oroszlánfej működhetett vízköpőként, sőt ezeknek akár a méretük is nagyobb lehetett, talán ezért csak ezt a hat vízköpőfejet rajzolta le Pierre Choque.

⁸ BALOGH i. m. I. 147.

⁹ PÓCS DÁNIEL: Szökőkút medencéjének töredékei a budai palotából. in: *Hunyadi Mátyás a király, hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458-1490*. Kiállítási katalógus. Szerk: Farbak Péter – Spekner Enikő – Szende Katalin – Végh András, Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 2008. 340-342. (kat.: 9.15.0-b)

¹⁰ Pócs i. m. 340.

4. kép A firenzei Palazzo Pittiben elhelyezett Medici-kút részlete

5. kép A Pazzi-kút (Metropolitan Museum of Art, New York)

6. kép A füzéri vár reneszánsz kútja

A XIX. század óta ismert budai fehérmárvány kúttál-töredék régóta felkeltette a művészettörténeti kutatás érdeklődését. Meller Péter hívta fel a figyelmet arra, hogy legközelebbi rokona a ma a Palazzo Pittiben található, eredetileg a firenzei Medici palota kertjében álló, Antonio Rosellinónak, Benedetto da Maianónak és Andrea del Verrocchióknak is tulajdonított, a XV. század második feléből származó márványkút. E kút jelenlegi szobra XVI. századi pótlás, Meller Péter szerint eredetileg – a jelenleg a Palazzo Vecchióban látható – Verrocchio által mintázott delfines Eroszt ábrázoló bronzszobor állhatott a csúcsán.¹¹ Egy valamivel korábbi, hasonló szerkezetű, a Pazziak számára készített kút alsó részét jelenleg a New York-i Metropolitan Múzeum őrzi.¹² Meller Péter vetette fel, hogy

a budai márvány kúttál-töredékek Verrocchio egyik művéből származnak. Már régóta ismert ugyanis egy 1488-ban kelt dokumentum, amely szerint Mátyás egyik megbízottja egy carrarai márványfejtőnek tartozott azért a márványanyagért, amelyet azért szállítottak Firenzébe, hogy belőle Verrocchio kutat faragjon a magyar király számára. Ismert továbbá két disztichon, amelyet Angelo Poliziano, Lorenzo de' Medici humanistája írt egy Mátyás számára Firenzében készült carrarai márvány kút dicséretére. Nemrégiben került elő egy új kézirat, amely tartalmazza az egyik ilyen disztichon szövegét, azzal a magyarázattal kiegészítve, hogy ez arra kútra volt körülvésve, amelyet Verrocchio készített a magyar király számára 1485-ben. Verrocchio ebben az évben el is hagyta Firenzét és Vencébe költözött, ahol 1488-ban elhunyt, így a kút későbbi keltezése szóba sem jöhet.¹³

Mára tehát összeálltak azok a források: a régészeti maradványok, írott szövegek és egy ábrázolás, amelyek alapján meghatározható és rekonstruálható Andrea del Verrocchio elveszett márványkútja, melyet 1485-ben Mátyás számára faragott a budai királyi palota Zsigmond-udvarára.

Egy, szintén a közelmúltban előkerült régészeti lelet arra is fényt derített, hogy ez a kút nem maradt hatástalan magyarországi környezetében sem. A füzéri vár ásatásai során Simon Zoltán és Gál Viktor kutatásainak köszönhetően nemrégiben került elő több töredéke egy budai márgából faragott reneszánsz szökőkútnak. Az egyik darab egy átfúrt, kúttálat tartó váza peremrésze, a másik egy kúttálnak a tartó vázához illeszkedő alsó része, továbbá egy pikkelyes díszű és két sima kúttál-oldaltöredék és két díztelen, kihajló profilú kúttál-peremtöredék. Osgyáni Vilmos kőszobrász restaurátor összeállítása szerint a sima és a pikkelyes díszű töredékek két külön kúttálhoz tartozhattak, amelyek közül a díztelen volt a nagyobb. A kút így – Verrocchio budai márványkútjához hasonló módon – kéttálas reneszánsz szökőkútként rekonstruálható, szemben az egytálas visegrádi reneszánsz kutakkal és a budai Pallas-kúttal. Anyaga alapján minden bizonnyal Budán faragták, alighanem a Jagelló-korban, és onnan

11 BUZÁS GERGELY – RÉTI MÁRIA – SZÖNYI ENDRE: *Giovanni Dalmata Herkules-kútja a visegrádi királyi palotában*. Budapest - Visegrád 2001. 66.

12 BUZÁS i. m. 66.

13 Pócs i. m. 340-341.

7. kép A fűzéri kút felső tálja

8. kép A fűzéri kút alsó tálja

9. kép A füzéri vár reneszánsz kútjának vázárészlete

szállították rendeltetési helyére, így mintaképe elsősorban a budai palotában álló Verrocchio-kút lehetett.

A fennmaradt töredékek falazókőnek alkalmatlan formája és az a tény, hogy több elemből is vannak darabok, arra vallanak, hogy nem építőanyagként kerültek a Perényiek füzéri várába, hanem maga a kút is itt állt. A kút helyére utaló adatokkal is rendelkezünk: a vár 1641-es inventáriuma a vár északi szárnyába tagozódó virágoskertet „Az Czatorna kert” néven említi,¹⁴ az 1665-ös inventárium pedig ezt írja: „Innet kimenvén vagy on puszta virágos kert hely, mely helyen vagy on edgy eper fa vadnak itt három vas Csatornák.”¹⁵ E csatornák az egykori szökőkút csatornái lehettek, amelyek minden bizonnyal egy magasabban elhelyezett tartályból vezették be a kútba az összegyűjtött esővizet. A kert feltárása során Simon Zoltán régészeti leletekkel igazolta, hogy a kert Perényi Péter idején, az 1520–30-as években készülhetett.¹⁶ Ám a szökőkút anyaga és stílusa alapján biztosan Perényi Imre nádor korára, a 16. század első két évtizedére keltezhető. Így azt kell feltételeznünk, hogy Perényi Péter valahonnan más honnan hozta át e díszkutat a füzéri várba. Esetleg Siklóra gondolhatunk, amely Perényi Imre

rezidenciájaként épült ki 1507–1519 között, számos reneszánsz stílusú, budai márgából készült, Budán faragott kőszerkezettel díszítve.¹⁷ Imre nádor fia Perényi Péter 1533-ban, a török veszély miatt végleg elhagyni kényszerült Siklóst, és rezidenciáját északkelet-magyarországi birtokai helyezte át.¹⁸ Egy ilyen díszkút még a viszonylag könnyen mozgatható műtárgyak közé tartozott, így érthető, hogy ezt is elvitette a Siklósnál ekkor már sokkal biztonságosabb és éppen ebben az időben újjáépített Füzérre.

Pierre Choque újonnan felfedezett budai szökőkút-rajza és az újonnan megtalált füzéri reneszánsz szökőkút nyomán egyre kézzelfoghatóbbá válik számunkra is az a magas színvonalú reneszánsz művészet, amely Mátyás király uralkodásának második felében, a királyi megrendeléseknek köszönhetően Itália legjelentősebb központjaiból közvetlenül került át Magyarországra, és néhány évtizeden belül, az udvarhoz kötődő arisztokrácia révén a királyi központokból az ország távoli sarkaiba is eljutott.

14 SIMON ZOLTÁN: *A füzéri vár a 16–17. században*. Miskolc, 2000. 236.

15 FELD ISTVÁN – JUAN CABELLO: *A füzéri vár*. Miskolc 1980. 129.

16 SIMON i. m. 41–42.

17 G. SÁNDOR MÁRIA: *Reneszánsz Baranyában*. Budapest 1984. 52–84.

18 DÉTSY MIHÁLY: *Sárospatak vára*. Sárospatak, 2002. 41.